

SANTIAGO SOBREQUÉS I VIDAL

Algunes precisions sobre la història dels antics Comtes de Besalú

La història dels antics comtes de Besalú ens és essencialment coneguda gràcies a la obra benemèrita "Noticias Históricas" de Francesc Monsalvatje i Fossas (1), l'eminent historiador del comtat de Besalú, una de les grans figures de l'anomenada per Jaume Vicens Vives "escola històrica de Girona" de finals del segle passat. Monsalvatje va revisar les dades dels historiadors anteriors, cap d'ells dedicat exclusivament a l'estudi del comtat de Besalú, i hi aportà una copiosa documentació novella. Es pot dir que l'esquema que feu Monsalvatje de la família comtal bisuldunenca ha passat íntegrament a les històries generals posteriors, per exemple, la "Història Nacional de Catalunya" de Rovira i Virgili (2), o el capítol que jo mateix vaig dedicar als comtes de Besalú en l'obra "Els barons de Catalunya", volum III de la sèrie "Biografies Catalanes" dirigida per l'esmentat i malaguanyat Vicens Vives (3). En altres aspectes, els estudis de Ramon d'Abadal sobre la Catalunya comtal, de Kehr sobre l'església, i altres, han eixamplat els horitzons historiogràfics sobre aquella època. Malgrat tot, resten alguns errors, de poca importància, certament, en l'obra de Monsalvatje que els historiadors ens hem anat passant de mà en mà inadvertidament. Els vaig sospitar quan vaig escriure el citat capítol dels barons de Catalunya, però llavors les exigències editorials no em varen donar temps per a prestar-hi una més gran atenció. Ara, aprofito l'avinencesa que em dona aquesta I Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú, per corregir-los no pas amb la intenció d'esmenar la plana a ningú, ans bé creient que amb això reto el major homenatge a la memòria de Monsalvatje i fins i tot, goso dir, complint la seva voluntat expressada en la presentació de la seva obra tan meritòria amb aquestes paraules: "Hagan otros el resto y quedará satisfecho de haber llevado un grano de arena a la obra de ilustrar la historia de esta rica y floreciente comarca" (4). Intentem fer, doncs, si no el *resto*, com ell va dir, l'aportació del nostre granet de sorra a la història del Comtat de Besalú.

Sobre la comtessa Tota, muller del Tallaferro

Segons Monsalvatje, la comtessa Tota, muller del comte Bernat Tallaferro, era filla del comte de Barcelona Ramon Borrell (5); diu també que es casaren l'any 1007. No diu d'on treu aquestes dades, però la primera és possible que fos presa de Pròsper de Bofarull (6) encara que confonent el nom de Borrell II pel de Ramon Borrell. Jo no crec pas que Tota fos filla ni de l'un ni de l'altre comte de Barcelona. D'antuvi, la data 1007 pel casament del Tallaferro i Tota és inacceptable, puix que segons un document publicat per Marca (7) Bernat i Tota ja

eren casats l'any 994. Es tracta d'un judici celebrat a Castellnou, en el comtat de Vallespir, que com ja és sabut pertanyia als comtes de Besalú, per la comtessa Ermengarda, vídua d'Oliba Cabreta (és a dir, els pares de Bernat Tallaferro), junt amb el seu fill petit Berenguer, bisbe d'Elna, i de la seva nora la comtessa Tota, muller del seu fill gran Bernat. En un altre document de l'any 1005, que publicà el mateix Monsalvatje, Tota hi apareix signant com a comtessa. Ara es tracta de l'elecció d'Adalbert per abat de Sta. Maria de Besalú, i per cert que per aquesta signatura ens assabentem que Tota es deia també Adalais (8). Es la única vegada que s'esmenta aquesta duplicitat de nom, força corrent en la onomàstica de la època.

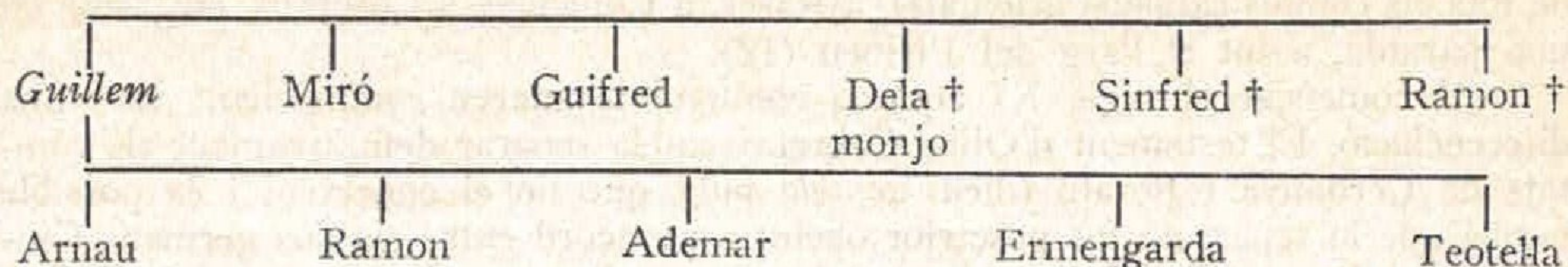
Es ben clar, doncs, que Tota i Bernat ja eren casats almenys 13 anys abans del 1007; segurament el matrimoni era llavors, en 994, força recent. Ara bé, si Tota es casà vers 994, malament podia ser filla del comte Borrell que segurament llavors encara no era casat amb la célebre comtessa Ermessenda. I no hi hagué cap matrimoni anterior del comte Ramon Borrell, ni es fàcil que hagués pogut existir puix que el comte va nèixer més tard de 967.

Si Tota pertanyia a la família comtal barcelonina, de qui hauria pogut ser filla, cronològicament parlant, és del comte Borrell II. Ja hem dit que Bofarull diu que aquest comte tingué una filla que es deia un nom semblant, Theoda, i que es casà amb Bernat, senyor d'Albret; potser és aquesta coincidència, una Tota casada amb un comte Bernat, la que va confondre a Monsalvatje. A jutjar per la freqüència del nom de Tota en la família comtal de la Ribagorça des del casament, en 916, d'un comte ribagorçà, Bernat Unifred, amb Tota Galindona, filla del comte Galindo Aznar II d'Aragó (és a dir, que era un nom d'origen aragonés), pensem que Tota devia pertànyer a la casa comtal ribagorçana o bé a la pallaresa, eixida en realitat del mateix tronc. Una filla de Bernat Unifred i Tota Galindona, Ava, es casà amb el comte Miró II de Cerdanya i fou àvia del Tallaferro; és a dir, que les relacions matrimonials entre els casals de Cerdanya-Besalú i de Pallars-Ribagorça eren freqüents.

Resumint, doncs, Tota i el Tallaferro ja eren casats almenys en 994, i la comtessa no era filla de Ramon Borrell, ni pertanyia probablement al comte de Barcelona.

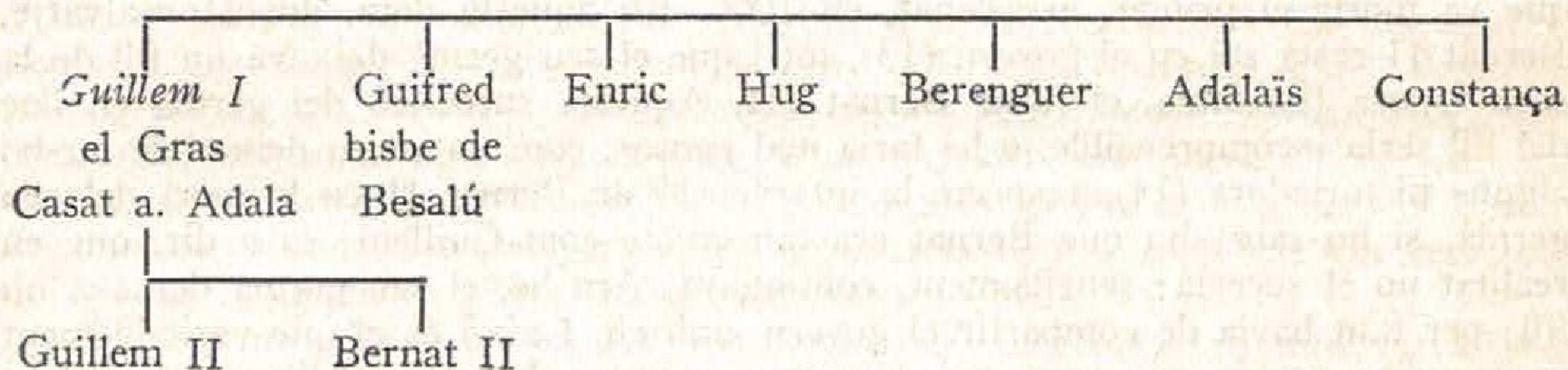
Sobre el pretés testament de Guillem I

El document n.º 9 de l'Apèndix del volum I de les "Noticias Históricas" (9) no és el testament del comte Guillem I com va creure Monsalvatje. D'antuvi, ja ens cridà l'atenció que un testament atorgat en 1034, prop de 20 anys abans de la mort del causant (Guillem el Gras va morir el 1052) s'hagués conservat, puix que forçosament hagué de ser anul·lat per testaments posteriors, i en aquests casos el testament nul es destrueix. Però, és clar, que això no seria pas cap prova definitiva de la nostra afirmació. Si la fem és perquè llegit detingudament el document, ens adonem que el quadre familiar que en ell s'hi estableix no té absolutament res que veure amb el de la família comtal de Besalú. No hi apareix, ni per casualitat, cap dels noms que portaren els fills i els germans de Guillem el Gras, excepte un, i en canvi hi surten tota una sèrie d'individus que mai s'esmenten en la família comtal bisuldunenca. Vegi's l'esquema familiar que ens dona el testament i el veritable de Guillem I, que ens donen el testament del seu pare (14) i altres notícies:

Testament de 1034*Família de Guillem I el Gras*

Bernat Tallaferro

Tota

Finalment, i això ja és definitiu, mai aquest Guillem, testador en 1034, es titula comte, ni esmenta per res el comtat de Besalú. Vegin-se altres testaments comtals de l'època (s'ha conservat, publicat pel mateix Monsalvatje, el de Bernat Tallaferro, i els de diversos comtes de Cerdanya) i es veurà que malgrat la pràctica indiscriminació del temps entre el dret públic i el privat, el testament de 1034 no és de cap comte sobirà sino el d'un ric prohoms particular, anomenat Guillem, que tenia diversos masos i alous a la Cerdanya (Ix, Enveig) i en altres llocs que potser ni tan solament pertanyien al comtat de Besalú, i que feu diverses deixes als monestirs i les esglésies, com solien fer els magnats d'aquell temps, entre ells el de Cuixà on el testador disposà d'ésser soterrat. Naturalment, el comte Guillem I no fou enterrat a Cuixà sino a Ripoll en el mateix sepulcre dels seus pares, cosa que cridà l'atenció de Monsalvatje (11). Ara aquesta aparent contradicció resta també explicada.

Sobre Bernat II i Bernat III, els darrers comtes privatis de Besalú

El corregnat era una forma molt corrent de govern en els comtats d'abdues vessants pirinenques durant els segles X i XI. Així en els comtats de Barcelona-Girona-Ausona hi corregnaren, com ja és sabut, els germans Guifred II, Borrell i Sunyer, fills de Guifred el Pilós, i més tard els germans Borrell II i Miró, fills de Sunyer. Aiximateix a Cerdanya-Besalú corregnaren els quatre germans Seniofred II, Guifred II, Oliba Cabreta i Miró III, aquest darrer, a més, bisbe de Girona. Això sense comptar que les comtesses vídues solien també compartir el govern, si res més no en teoria, amb els seus fills en concepte d'usdefruit, i que les esposes dels comtes solien ser també associades en el govern per llurs marits. Els comtats d'Empúries-Rosselló o els dos comtats del Pallars (Jussà i Sobirà) foren també durant molt temps, teòricament, condominis. Igualment els condomi-

nis i corregnants familiars eren freqüents a Carcassona (d'on procedia la família de tots els comtes catalans orientals), a Rasès, a Comenge, a Coserans, etc., etc., en una paraula, a tot el llarg del Pirineu (12).

Al començar el segle XI aquests condominis anaren evolucionant vers una diferenciació. El testament d'Oliba Cabreta sembla separar definitivament els comtats de Cerdanya i Besalú (diem *sembla* puix que no el coneixem i és possible també que la separació fos posetrior obeint a un acord entre els dos germans Guilfred III i Bernat Tallaferro). Ara, el testament d'aquest darrer sí que ja és ben clar en aquest sentit. Malgrat que tenia diversos fills barons, no va fer hereu del comtat més que al seu fill gran Guillem (que la història coneixeria per Guillem I el Gras). No obstant, el condomini estava tan arrelat en la tradició d'aquestes famílies comtals pirinenques, que sovint torna a rebrotar. Sembla que, efectivament, els fills de Guillem el Gras, Guillem II *el Truncus* i Bernat II, corregnaren fins que va morir el primer, assassinat, en 1066. En aquesta data, diu Monsalvatje, Bernat II restà sol en el govern (13), tot i que el seu germà deixava un fill de la seva esposa Estefania, el futur Bernat III. Aquesta successió del germà en lloc del fill seria incomprensible, o bé faria mal pensar, com no varen deixar de fer-ho alguns historiadors (14), respecte la intervenció de Bernat II en la mort del seu germà, si no sabessim que Bernat era tan comte com Guillem; és a dir, que en realitat no el succeïa; senzillament, continuava. Ara bé, el seu germà deixava un fill; per tant havia de compartir el govern amb ell. I això és el que veritablement va succeir; només que com que com que aquest nebot havia d'ésser un infant de molt poca edat (15), Bernat II va restar sol en el govern com diu Monsalvatje. Però va restar sol de fet, no pas de dret. I tot seguit que el nebot arribà a la major edat, els dos Bernats II i III, oncle i nebot, corregnaren, no perquè l'oncle associés el nebot en el govern, com cregué Monsalvatje (16), ans bé com hereu del seu pare.

Veiem, ara, com els documents que s'han conservat demostren aquest doble regnat dels dos Bernats. Trobem, en efecte, actes referents a l'un i a l'altre entre els anys 1085 i 1097. El que ocorre és que els documents no diuen Bernat II o Bernat III (encara en aquell temps no hi havia el costum de numerar els sobirans). Però sí que tenen bona cura de distingir-los d'alguna manera, amb el nom de la mare, sobre tot quan es refereixen a Bernat el jove. Els documents d'aquest comte, especialment mentre va corregnar amb el seu oncle, no s'obliden mai d'anomenar-lo "Bernat fill d'Estefania", mentre que els diplomes de Bernat el vell solen dir simplement Bernat, si bé també algunes vegades el distingeixen com "Bernat fill d'Adala". El primer document de Bernat fill d'Estefania és de 1085 (i en aquesta data Estefania encara vivia) (17). En 1090 el tornem a trobar (18). I no és que hagués mort l'oncle, puix que d'aquest en tenim actes del 1095 (vàries donacions a Ripoll) (19) i del 14 d'agost de 1097 fent una donació a l'abat del mateix monestir (20). I que és ell i no el nebot ho palesen les seves manifestacions de que fa la donació a la memòria del seu pare Guillem (Guillem I) i del seu germà Guillem (Guillem II). Aquesta és la darrera notícia que tenim d'ell i per tant hem de creure, com Monsalvatje, que va morir poc més tard, potser dintre el mateix any 1097. Els documents posteriors ja es refereixen a Bernat III, que va restar sol en el govern perquè l'oncle no deixà fills. Si n'hagués tingut, sens dubte que Bernat III hauria hagut de corregnar amb el seu cosí. Per cert que encara en 1084 Bernat II no havia perdut l'esperança de tenir fills (o potser, fins i tot, tenia un fill petit que degué morir ben tost), puix que al fer donació de l'església de Besalú a St. Rufus d'Avinyó diu que ho fa de manera que ni ell ni el seu fill ho puguin revocar (21).

Així, doncs, em permeto proposar aquesta cronologia dels darrers comtes de Besalú per substituir la que era corrent en els nostres llibres d'història:

Bernat I Tallaferro (990-1020)
 Guillem I el Gras (1020-1052)
 Guillem II el Truncus i Bernat I (1052-1066)
 Bernat II (sol de fet) (1066-1085)
 Bernat II i Bernat III (1085-1097)
 Bernat III (1097-1111).

Sobre els vescomtes de Besalú

El primer comte exclusiu de Besalú-Cerdanya, Miró II, fill de Guifred el Pilós, va tenir els vescomtes *Seguer* (Segarius) i *Ennec* (Enego). Els dos apareixen al mateix temps en un document de l'any 925 (22). No sabem si dels dos, l'un ho era per Besalú i l'altre per Cerdanya; segurament que en aquesta època encara l'ofici vescomtal no s'havia vinculat a un territori determinat. Ennec tenia un alou a Sant Esteve de Banyoles que va passar a la família comtal (23). Respecte a Ennec, no sabem si era el personatge del mateix nom que en 951 era vescomte de Borrell II comte de Barcelona-Girona-Ausona (24).

Un cop mort Miró II en 927, els comtats de Cerdanya i Besalú varen passar en un règim de pro-indivís, molt corrent com ja hem dit abans en aquelles famílies comtals, als seus fills Seniofred II, Guifred II, Oliba Cabreta i Miró III que també fou bisbe de Girona. De Seniofred II en coneixem també dos vescomtes, *Bernat* i *Isarn*, que apareixen en 965 fent una donació a Sant Pere de Campodón (25) juntament amb un Oriol de Tortellà, que segurament era el gendre d'Oliba Cabreta, casat amb la seva filla Adelaida. Després de la mort de Seniofred en 967, els seus germans Oliba Cabreta i el comte-bisbe Miró III tenien com a vescomtes un tal *Wandelgaud* o *Guandelgaud*, un tal *Miró* i un tal *Udalguer*. Del primer en tenim notícies entre 968 i 988 (26); del segon només dels anys 978 i 979 (27); i d'Udalguer només una notícia de 977 (28). El primer sembla haver estat el més important i si tenim en compte la raresa del nom ens sentim temptats d'identificar-lo amb un Guandelgaud nét o nebot de Morgadus, qui, junt amb diversos germans seus, havia estat un gran repoblador de la vall de Bianya (29). Si fos així Guandelgaud ja vivia en 958, però llavors no era encara vescomte. També en 1015 surt un Guandelgaud d'Albares que tampoc era vescomte (30).

Mort Oliba Cabreta, els comtats de Besalú i Cerdanya se separaren definitivament com ja és sabut. Bernat Tallaferro, el comte de Besalú, tingué tres vescomtes: *Miró*, que segurament era el mateix vescomte que ja tenia el seu pare, *Dalmau* i *Guillem*. En tenim notícies entre els anys 1002 i 1005 (31). Sembla que Miró va morir aviat puix que no en tenim cap més notícia després de l'any 1004 i aquesta circumstància encaixa en la nostra suposició de que era el mateix Miró, vescomte d'Oliba i Miró III en 978. Els altres dos, Dalmau i Guillem, encara apareixen com a vescomtes en 1017 (32), però ara ja adscrits a un territori determinat: Guillem és vescomte dels Aspres, és a dir, de Vallespir, i Dalmau és vescomte de Besalú. A la vegada apareixen per aquests anys dos vescomtes nous: *Oliba*, vescomte de Parapertusa en 1012, i *Petroni*, vescomte de Fonollet l'any 1017 (33).

D'aquests quatre vescomtes, un, Guillem, ho va continuar essent durant el regnat de Guillem I el Gras, l'hereu i successor del Tallaferro (34), sense que això vulgui dir que els altres deixessin d'ésser-ho sino únicament que no en tenim

notícia. A partir dels primers anys del regnat de Guillem II el *Truncus*, en 1055, apareix el vescomte *Udalard* (35), el qual molt aviat apareixeria vinculat al vescomtat de Bas. Ara ja s'hauria consolidat l'hereditat de l'ofici juntament amb la seva vinculació a un territori (36). Amb Bernat II, germà i successor de Guillem II, que en realitat ja havia corregnat amb ell, apareixen dos vescomtes: Pere, dit també *Pere Udalguer*, vescomte de Fonollet, que podia ser fill del Petroni de l'any 1017 i potser nét de l'Udalguer del 977, i *Guillem Josbert*, vescomte de Castellnou, que era clergue (37). Mentre que a Bas hi continuava l'esmentat Udalard, dit també *Udalard Bernat*, figura ja coneguda i estudiada per Monsalvatje i per Francesc Caula qui el creu fill de Bernat Isarn, senyor del castell de Milany, i casat amb Ermessenda, senyora de Beuda i Montagut (38). Ara bé, si era fill d'un Bernat Isarn: no seria descendent de l'Isarn vescomte de Seniofred II i Guifred II en 965? (39). En quant al Guillem Josbert de Castellnou, era fill d'un vescomte *Josbert* que surt en una escriptura de l'any 1061 actuant com a jutge del comte Ramon Guifred de Cerdanya (40), junt amb un altre vescomte, *Udalguer*, que probablement era el vescomte de Fonollet, pare del vescomte Pere Udalguer i fill del Petroni de l'any 1017.

Amb el darrer dels comtes privatis de Besalú, Bernat III, que ja hem dit que corregnà amb el seu oncle Bernat II fins a la mort d'aquest, continua el vescomte Guillem Josbert de Castellnou, però al Fonollet hi apareixen al mateix temps no res menys que tres vescomtes: *Arnau Guillem*, *Guillem Pere*, probablement germans puix que els dos eren fills d'una Almatruit, i el ja esmentat *Pere Udalguer*, fill de Sibila, que devia ser el pare dels altres dos (41). Encara en el mateix document, que és de data incerta, hi surt un quart vescomte, Hug Dalmau, fill d'Arsenda, però no creiem pas que es tractés d'un vescomte del comtat de Besalú, sinó del vescomte de Berga, fill del vescomte Dalmau i germà de Bernat Dalmau (42).

NOTES

- (1) 26 volums publicats a Olot de 1889 a 1919; particularment els dos primers: *Besalú, sus condes, su obispado y sus monumentos*, 1889-1890, encara que la major part dels altres volums estigui també essencialment consagrada a la història del comtat.
- (2) ANTONI ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vols. III i IV, Barcelona, 1924-26.
- (3) S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1957, reimp. 1961, 8-13.
- (4) Ob. cit., vol. I, 8.
- (5) Id., 112. No obstant, el mateix Monsalvatje (Id., 100) esmenta una donació feta pel comte Bernat i la seva muller Tota al monestir de Ripoll l'any 997 (doc. 145 de MARCA, col. 951); és estrany que poques pàgines més tard estableixi la data de 1007 pel casament.
- (6) PRÒSPER DE BOFARULL I MASCARÓ, *Los condes de Barcelona vindicados*, I, Barcelona, 1836, 152, diu que Borrell II tingué una filla, Theoda, que es va casar amb Bernat, senyor d'Albret, i diu que ha tret aquesta notícia de l'*Art de vérifier les dates, faits historiques*, vol. II, 279, dels Maurins.
- (7) Ap. 143, cit. per RAMON D'ABADAL I DE VINYALS, *L'Abat Oliba bisbe de Vic i la seva època*, Barcelona, 3.ª ed. 1962, 54.
- (8) Ob. cit., II, 227, ap. XXV (*Tota quae vocatur Adalais*).
- (8 bis) Amb posterioritat al Congrés de Besalú, ens comunica amablement el Sr. Szabolcs de Vajay, un dels congressistes, la seva opinió que Tota era filla del duc de Gascunya Guillem Sanç (m. 997) i d'Urraca de Navarra, filla aquesta de Na Endregoto d'Aragó; en aquest cas, Tota seria germana de Brisca, que fou duquessa d'Aquitània, i de Garsenda, que fou duquessa de Borgonya. Ho confirmaria, segueix el mateix investigador hongarés, el fet que en 1078 el comte Bernat II de Besalú, net de Tota, qualifiqui de cosí de segon grau (*sonsobrinus*) a l'abat de Moissac, Hunald de Gabarret, besnet de Brisca (*Gallica Christiana*, I, inst., 39), i també que dos fills de Tota portessin els noms de Guillem i Garsenda, inèdits en la onomàstica de la família comtal de Cerdanya-Besalú. Aquesta hipòtesi ens sembla molt versemblant i ve a confirmar la nostra suposició de l'origen aragonés del nom de Tota (neta d'una princesa d'Aragó).
- (9) P. 259 i comentaris a la p. 121.
- (10) Pub. pel mateix MONSALVATJE, ob. cit., I, Ap. VIII, pp. 251 i ss. També en el *LIBER FEUDORUM MAIOR*, ed. p. FRANCISCO MIQUEL ROSELL, vol. II, Barcelona, 1957, doc. 497, pp. 6 i ss.
- (11) MONSALVATJE, ob. cit., I, 121.
- (12) Vegi's sobre això S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, vol. II de "Biografies Catalanes", Barcelona, 1961, 83; i *Els barons de Catalunya*, 14 i 31.
- (13) Ob. cit., I, 126-127.
- (14) Ho diu el mateix Monsalvatje sense esmentar quins ("otros aseguran que lo fue —assassinat— con el consentimiento de su hermano Bernardo y culpan a éste como el principal causante de su muerte"). Vegi's també S. SOBREQUÉS, *Els barons*, 10.
- (15) Potser recent nascut si tenim en compte que la primera notícia com a major d'edat és de 1085, és a dir, 19 anys posterior a la mort del seu pare.
- (16) Ob. cit., I, 141.
- (17) *LIBER FEUDORUM*, II, doc. 687, 196: diu *filius qui sum Stephanie*, mentre que en els docs. posteriors diu *filius qui fuisti*.
- (18) Id., doc. 502, 17.
- (19) MARCA, Ap. 312, cit. MONSALVATJE, ob. cit., I, 135.
- (20) MONSALVATJE, ob. cit., I, 135-137, traduït de la *Historia de Olot* de PALUZIÉ.
- (21) MARCA, Ap. 296, i MONSALVATJE, ob. cit., II, Ap. XX.
- (22) J. VILLANUEVA, *Viage literario*, 13, 240.
- (24) El comte Seniofred de Cerdanya diu en el seu testament de l'any 966 (MONSALVATJE, ob. cit., I, Ap. III) que la propietat d'aquest alou l'hi havia vingut del vescomte Ennec i la seva muller.
- (24) Cit. MONSALVATJE, ob. cit., XI, 97.
- (25) Doc. de la Bibl. N. de París, fons, Moreau, X, f. 65, copiat del Cartoral de St. Pere de Camprodon, f. 13, facilitat per R. d'Abadal.
- (26) En 968: MONSALVATJE, ob. cit., I, 237, Ap. V. En 978: ESPAÑA SAGRADA, 43, 412; VILLANUEVA, 15, 262. En 979: Id., 266. En 988: Id., 281.
- (27) MONSALVATJE, ob. cit., II, 220, Ap. VI, i 225, Ap. VII.
- (28) Id., 208, Ap. V; ESPAÑA SAGRADA, 43, 419.
- (29) VILLANUEVA, 13, 249.

- (30) Id., 12, 324. Aquest personatge encara vivia en 1057 (LIBER FEUDORUM, I, 223, doc. 214).
- (31) Id., 257 i 269; ESPAÑA SAGRADA, 43, 423; MONSALVATJE, II, 276, Ap. XXIV, i 278, Ap. XXV.
- (32) LIBER FEUDORUM, II, 6, doc. 496; MONSALVATJE, I, 258, Ap. VIII, i 278, Ap. XV.
- (33) MONSALVATJE, I, 278, Ap. XV.
- (34) VILLANUEVA, 15, 270, i MONSALVATJE, II, 234, Ap. IV.
- (35) ESPAÑA SAGRADA, 43, 441; VILLANUEVA, 15, 250, i MONSALVATJE, II, 264, Ap. XVIII.
- (36) Abans de 1966 Udalard apareix fent jurament de fidelitat al comte de Barcelona Ramon Berenguer I i a la comtessa Almodis, excepte contra el comte Guillem de Besalú. En aquesta acta declara ser fill d'Amaltrudis, que encara vivia, i tenir els castells de Melany i Castelló; tenia un germà, Guillem, que també és comprés en el jurament (LIBER FEUDORUM, I, 192-194, doc. 180). En 1078 Udalard renova el jurament a Ramon Berenguer II (en aquest any ja havia mort la seva mare Amaltrudis) (LIB. FEUD., I, 194, doc. 181).
- (37) LIB. FEUD., II, 12, doc. 499 (entre 1073 i 1078), i 17, doc. 502 (1090); VILLANUEVA, 15, 251 i MONSALVATJE, II, 268, Ap. XX (1084); LIB. FEUD., II, 10, doc. 498 (1086) (per aquest darrer document sabem que el vescomte de Castellbó era arxilevita).
- (38) FRANCESC CAULA, *El règim senyorial a Olot*, Olot, 1935, 32-34.
- (39) Abans, nota 25.
- (40) JAUME MARTÍ SANJAUME, *Dietari de Puigcerdà*, I, Lleida, 1928, 483, doc. V bis, i LIB. FEUD., II, 101, doc. 595.
- (41) LIB. FEUD., II, 12, doc. 500. Per documents posteriors (Id., docs. 672, 673 i 674, pp. 181 i ss.) sabem que Guillem Pere era casat amb Matella i que fou para d'Udalguer.
- (42) Id., docs. 554, 555 i 556. El vescomte Dalmau era fill d'Adalaida; Bernat Dalmau era casat amb Letgarda i pare de Dalmau Bernat (Id., doc. 557). Dalmau ja era vescomte en 1019 (doc. 414 de St. Cugat).